

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розкривається роль мотиваційних чинників у пізнавальній діяльності студентів ВНЗ, а також їх взаємозв'язок з активізацією та розвитком навичок самостійного навчання. У запропонованому дослідженні визначаються психолого-педагогічні умови самостійної пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів.

Розуміння сутності та значення феномену самовдосконалення є необхідним з боку колективу в ході вивчення циклу спеціальних дисциплін, оскільки це сприяє кращому змістовному наповненню навчального та виховного процесів. В статті обґрунтовано передумови, показники й чинники покращення процесу самостійної пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: мотиваційні чинники, самостійна пізнавальна діяльність, пізнавальний інтерес, середовище, самостійна навчальна діяльність, навички.

Постановка проблеми. Виконання соціального замовлення держави на спеціаліста з високою фаховою компетентністю можливе лише за умови систематичного та глибокого засвоєння майбутніми спеціалістами теоретичних знань, оволодіння практичними навичками, активного творчого переосмислення накопиченого людством професійного досвіду і це аксіома.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема моделювання професійно важливих якостей майбутнього фахівця та серед них – спроможність до самостійної навчальної діяльності. Таким шляхом створюються суттєві можливості цілеспрямованого впливу на пізнавальну діяльність студентів з урахуванням особливостей функціонування їх психіки та її інтелектуальної складової, специфіки й змісту навчального матеріалу, законів і закономірностей функціонування навчального процесу у ВНЗ і різних організаційно-методичних умов навчальної діяльності студентів.

Завдання формування у студентів прийомів самостійної пізнавальної діяльності (а для початку – як найбільш потрібною: її навчально-пізнавальної складової) не вирішене в практиці вищої школи. Все це свідчить про актуальність проблеми навчання студентів прийомів самостійної пізнавальної діяльності.

Особливо актуальною є вимога для викладача - людини, яка повинна бути духовно багатою, ерудованою, мати глибокі професійні знання та вміння, творчо працювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великі філософи минулого стверджували, що освіта та розвиток не можуть бути повідомлені особистості, а той, хто бажає навчатись, повинен досягти цього власними силами.

Більшість учених під самостійною навчальною діяльністю студентів розуміє роботу, яка виконується без прямої участі педагога на аудиторних і позааудиторних заняттях.

І.Зімня вважає самостійне навчання тих, хто навчається, вищою формою їх навчальної діяльності, яка має значний інтерес у плані психологічного аналізу цієї діяльності.

В.Козаков стверджує, що самостійне навчання студентів – це специфічний вид діяльності навчання, основною метою якого є формування самостійності суб'єкта, який навчається, а формування знань, умінь і навичок здійснюється безпосередньо через зміст і методи всіх видів навчальних занять, як аудиторних, так і поза аудиторних.

Не дивлячись на те, що в останні роки з'явилась значна кількість публікацій, присвячених вивченню проблеми самостійної пізнавальної діяльності учнів та студентів, все ж в реалізації підходів щодо організації самостійної навчальної роботи, її активізації, підвищення мотивації до такої діяльності і т.п. є чимало питань, які сьогодні потребують вивчення та відповідного вирішення.

Справа у тому, що самостійну пізнавальну діяльність можна охарактеризувати як систему, в якій зміст, обсяг, методи роботи і результати залежать від досить великої кількості факторів, кожен з яких практично може змінюватись на ряді рівнів, роблячи таким чином цю систему досить громіздкою. Саме з цієї причини, як на наш погляд, в нових концептуальних положеннях щодо вищої освіти пріоритетне місце займають інтереси особистості, орієнтація на формування у спеціаліста таких професійних якостей, які допомогли б йому підготуватись до майбутньої діяльності не лише в професійному, а й у соціальному, культурно-історичному контекстах, оскільки людина повинна не просто здобути вищу освіту та бути все життя професіоналом своєї справи, а й постійно вчитись, самостійно здобувати нові знання відповідно до зростаючих вимог сучасності і нових умов діяльності. Тому метою нашого дослідження є психолого-педагогічні умови самостійної пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів та визначення ролі мотиваційних чинників у пізнавальній діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Проведення анкетування в ряді педагогічних навчальних закладів дало можливість з'ясувати загальну картину стану організації самостійної пізнавальної діяльності (СПД) студентів та деякі тенденції вирішення цієї проблеми. Зокрема, багато студентів (близько 70 відсотків) в тій чи іншій мірі не задоволені існуючими формами організації самостійної навчальної роботи. При цьому більшість із них стверджують, що люблять самостійно працювати. Водночас менше третини першокурсників вважають себе підготовленими до самостійної пізнавальної діяльності, дві третини впевнені, що оволоділи навичками конспектування. Лише 34 відсотки з них працюють над додатковою літературою.

Незважаючи на те, що понад 60 відсотків опитаних вважають, що навчання у вищому навчальному закладі допомогло їм навчитись самостійно працювати, результати анкетування свідчать, що організація самостійної навчальної роботи (як і весь вузівський навчальний процес) потребує істотного вдосконалення. Це підтверджує той факт, що близько 80 відсотків третьокурсників не захоплює робота над додатковою літературою. Більше того, ця величина у порівнянні з першим курсом має тенденцію до зростання. Це переконує нас у тому, що сьогодні потрібне не просто вдосконалення, а докорінна, принципова перебудова системи СПД у закладах освіти.

В ході дослідження виявлено, що особливо актуальною ця проблема є на перших курсах навчання. Забезпечення науково обґрунтованої організації СПД на молодших курсах значною мірою визначає рівень адаптації, а згодом-фундаментальності професійної підготовки майбутніх спеціалістів, адже саме на початковому етапі навчання формуються навички індивідуальної пізнавальної діяльності майбутніх спеціалістів, забезпечуючи в подальшому необхідну неперервність освіти та професіоналізм.

Самостійну пізнавальну діяльність можна розглядати як: особливий процес навчальної діяльності студентів, одну із форм навчання у закладі освіти, метод чи засіб самонавчання (самоосвіти).

За своїм фактичним призначенням самостійна пізнавальна діяльність може кваліфікуватись як процес здобуття нових знань для застосування їх на практиці; для повторення, перевірки знань, умінь і навичок. На наш погляд, підвищення ефективності СПД можливе за рахунок удосконалення відомих та пошуку нових форм і методів організації СПД з відповідним врахуванням зміни системи підготовки фахівців з вищою освітою, структури та змісту навчання.

Для удосконалення СПД необхідним є розвиток взаємодії в системі “викладач-студент” в напрямі розширення та удосконалення суб'єкт - суб'єктних відносин в рамках співробітництва, розробка шляхів активізації пізнавальної діяльності студентів, удосконалення педагогічної майстерності викладача.

Очевидно, що для осмислення життя і побудови його перспективи велике значення має сформованість у студентів мотивації досягнення і високий рівень самоповаги, самосприйняття. “Побудова” часової перспективи, життєве цілепокладання вимагають

достатнього рівня розвитку ціннісних уявлень, вольової сфери, самостійності і відповідальності. Вироблення життєвої стратегії вимагає від людини потреби і здатності здійснювати особистий, самостійний і вільний вибір, набуття корисних навичок планування, співвіднесення ближньої та далекої перспектив.

Отже, для розвитку волі особливого значення набуває підсилення цілі. Це стосується студентів – першокурсників, соціальна компетентність яких ще не є високою (особливо це характерно при виборі ними своєї майбутньої професії).

Пізнавальні мотиви тісно пов'язані із змістом навчального матеріалу оскільки оволодіння новими знаннями відбувається переважно при вивченні навчальних предметів. Однак, у студентів виникає пізнавальний інтерес до різних галузей науки, що спонукає викладача до самоосвіти, самостійного здобування знань поза межами навчальних дисциплін, адже викладач завжди повинен бути готовим до діалогу зі студентами на різні теми.

Не меншу роль у пізнавальній діяльності відіграють соціальні мотиви. Вони зумовлені впливом на особистість студента, його діяльність з боку оточуючих. Виділяють три рівні соціальних мотивів: широкі, вузькі, співробітництва. Одні пов'язані з обов'язком студента як громадянина і спонукають до набуття знань, щоб бути корисним суспільству. Інші спонукають до пізнавальної діяльності як засобу самоствердження, піднесення соціального статусу, можливості посісти вище місце у соціальній групі. Можна сказати, що на відміну від широких соціальних мотивів, ці мотиви егоїстичні. Треті прямо пов'язані із спілкуванням студентів з іншими особами, прагненням поліпшити форми взаємодії.

Виробити у всіх, хто навчається, вміння поновлювати свої знання, орієнтуватись в бурхливому потоці зростаючої інформації – не зважаючи на досить давню постановку такого завдання як у теоретичному, так і в практичному плані, залишається актуальним і сьогодні. Ця проблема інтенсивно вивчається педагогами, психологами, філософами. Дослідження останніх, які базуються на досягненнях логіки і психології, є методологічною основою вирішення поставленого завдання в теорії і практиці навчання.

Завдання формування у студентів прийомів самостійної пізнавальної діяльності (а для початку – як найбільш потрібною: її навчально-пізнавальної складової) не вирішене в практиці вищої школи. Все це свідчить про актуальність проблеми навчання студентів прийомів самостійної пізнавальної діяльності.

Формування вмінь самостійного навчального пізнання відбувається в процесі активної самостійної діяльності, коли оптимально поєднуються репродуктивні і творчі дії студентів. Важливою умовою ефективного навчання студентів способами СПД є застосування ними знань і способів в їх органічній єдності. Знання тут виступають інструментом самостійного пізнання навколишнього світу. Озброєння студентів певними способами СПД сприяє переходу їх від нижчого рівня пізнання (репродуктивного) до вищого (творчого).

Оволодіння прийомами самостійної пізнавальної діяльності можливе (і, на наш погляд, є найбільш ефективним) при вивченні студентом нового матеріалу. Саме при оволодінні прийомами пізнання нового, одночасно з засвоєнням цього матеріалу, формуванні умінь та прийомів пізнання - паралельно з цим відбувається виявлення пізнавальних можливостей кожного, встановлюється співвідношення між новими та старими знаннями, удосконалюються способи пізнавальної діяльності для більш активного сприйняття та переробки нового навчального матеріалу, в процесі якої стає можливим самостійний відбір студентом навчального матеріалу, виділення головного в його змісті і т.п. Все це дає можливість зосередити увагу студентів на операційній стороні пізнання і виховання в них потреби в оволодінні способами дій в процесі набуття нового знання.

Дослідники, які вивчають інтереси і нахили студентів, відзначають, що в онтогенезі особистості основна роль належить пізнавальним інтересам. Вони впливають на всі психологічні процеси і функції: увагу, сприйняття, волю, пам'ять, мислення. Відомо, що учні виявляють схильність та особливі інтереси до різних предметів. Що ж стосується змісту навчання, то слід чітко виділити: що для студентів є зовсім новим, що відомо частково, а що

саме вони можуть засвоїти самостійно. Такий аналіз матеріалу, який вивчається, сприяє правильній організації пізнавальної діяльності, створенню проблемних ситуацій, більш цілеспрямованому добору навчальних завдань. Коли завдання для самостійного вивчення дібрані таким чином, що вони базуються на вивченому матеріалі і в той же час є такими, що вимагають напруженої роботи думки, без сумнівів можна констатувати, що таке навчання буде ефективним і розвивальним. Запорукою успішного розвитку пізнавальних інтересів студентів є їх активна творча робота. Задоволення від одержання нових знань у процесі самостійного пошуку приводить до більш глибокого вивчення предмета.

У процесі вивчення будь-якої дисципліни ефективним є оптимальне використання демонстраційного і репродуктивного матеріалу, ТЗН і т.п. Важливу роль тут відіграє закріплення знань, умінь, навичок, якщо процес здійснюється не шаблонно (питання та відповіді щодо вивченого матеріалу), якщо використовуються нові приклади, запитання, націлені на більш глибоке засвоєння основних понять, на закріплення практичних умінь та навичок, застосування нових знань в різних ситуаціях.

Студенту повинні бути відомі і зрозумілі значення й цілі кожної теми (блок-модуля, всього курсу). Чим більш усвідомлено підходить студент до тих чи інших навчальних занять, тим глибший у нього інтерес до одержання нових знань. Щоб досягти цього іноді слід створювати проблемні ситуації з метою з'ясування цілі у вивченні відповідного матеріалу.

Одним з дуже важливих шляхів пробудження інтересу є емоційний вплив, коли образність, емоційне напруження “заряджає” слухачів. Експериментальні дослідження свідчать, що лише байдужий голос викладача знижує працездатність у слабших студентів на 20%, у середніх – приблизно на 30%, а в хороших – на 37%. Наведене вище є свідченням того, яке велике значення має особистість викладача при формуванні інтересу до предмета, що вивчається.

Формування інтересу до навчання слід розглядати не лише як найбільш важливу умову для досягнення високої ефективності самостійної пізнавальної діяльності, досягнення певного рівня знань на якомусь етапі навчання, а й необхідну передумову всебічного розвитку особистості, професійної підготовки та становлення спеціаліста.

З'ясування особливості усвідомлення основного навчального інтересу, який впливає на розвиток студента – цікаве і важливе питання у вирішенні проблеми удосконалення навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Навчальний інтерес – це специфічне емоційно-пізнавальне ставлення студента до предмета, який він вивчає. Його особливість полягає в бажанні засвоїти якомога більше знань з даного предмета. Розвиток інтересу залежить від адекватності його усвідомлення, котре в свою чергу залежить від місця цього інтересу в ієрархії навчального інтересу колективу, розуміння студентами поняття “інтерес”, рівня інтересу та його місця в системі інтересів самого студента.

Висновки. Отже, наші дослідження свідчать, що питанню самостійної пізнавальної діяльності поки що не надають належної уваги не лише в загальноосвітніх школах усіх типів, закладах профтехосвіти, а й у ВНЗ. Тому вчити вчитися - це сьогодні одне з найважливіших завдань в системі освіти. Правильно організована самоосвітня діяльність – шлях до забезпечення відповідного рівня професійної підготовки, підвищення кваліфікації чи можливості перекваліфікації. Проте для цього слід не лише забезпечити студентів відповідною навчально-методичною літературою та підвищенням їх мотивації, а й навчити самостійно здобувати нові знання. Сюди можна віднести вміння шукати необхідну інформацію, аналізувати, засвоювати та фіксувати її шляхом конспектування за лектором, конспектування першоджерел, формування картотеки, підготовки рефератів, доповідей, виступів на конференції, використання в практичній діяльності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуревич Р.С., Коломієць А.М. Неперервна освіта педагога: мотиваційні чинники // Професійна освіта: Педагогіка і психологія / Польсько-український журнал / За ред. Т. Левовицького, І.Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Вип.IV. - Ченстохово–Київ. – 2003. – С.75-84.
2. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко ; за ред. С. Головка. – К. : Либідь, 1997. – С. 374.
3. Долженко О. Социокультурные предпосылки становления новой парадигмы высшего образования // ВВШ. – 2000. - №10. – С.24-30.
4. Кавалеров А.І. Феномен ціннісного у пізнанні // Перспективи. – 2000. - №4 (12). – С.45-50.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Ростов-на-Дону, 1997. – С.476.
6. Зязюн І.А. Неперервна освіта як основа соціального поступу // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. пр. / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г.Ничкало. – У двох частинах. – Ч .І. – К., 2001. – С.15-23.
7. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и её информационно-методическое обеспечение: Учеб. пособие. – К.: Выща шк., 1990. – 248с.
- Коржув А.В. Познавательные затруднения в учении школьников // Педагогика. – 2000. - №1. – С.27-32.
8. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии : учебник для студ. высш. и сред. учеб. заведений / под ред. С. А. Смирнова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Педагогика, 1999. – С. 512.
9. Сенашенко В., Ткач Г. Болонский процесс и качество образования // ВВШ. – 2003. - №8. – С.8-14.

REFERENCES:

1. Gurevych R.S., Kolomijec' A.M. Neperervna osvita pedagoga: motyvacijni chynnyky // Profesijna osvita: Pedagogika i psihologija / Pol's'ko-ukrai'ns'kyj zhurnal / Za red. T. Levovyc'kogo, I.Zjazjuna, I. Vil'sh, N. Nychkalo. – Vyp.IV. - Chenstohovo–Kyj'v. – 2003. – S.75-84.
2. Goncharenko, S. U. Ukrai'ns'kyj pedagogichnyj slovnyk / S. U. Goncharenko ; za red. S. Golovko. – K. : Lybid', 1997. – S. 374.
3. Dolzhenko O. Sociokul'turnye predposylki stanovlenija novej paradigmy vysshego obrazovanija // VVSh. – 2000. - №10. – S.24-30.
4. Kavaljerov A.I. Fenomen cinnisnogo u piznanni // Perspektyvy. – 2000. - №4 (12). – S.45-50.
5. Zimnjaja I.A. Pedagogicheskaja psihologija. – Rostov-na-Donu, 1997. – S.476.
6. Zjazjun I.A. Neperervna osvita jak osnova social'nogo postupu // Neperervna profesijna osvita: teorija i praktyka: Zb. nauk. pr. / Za red. I.A. Zjazjuna ta N.G.Nychkalo. – U dvoh chastynah. – Ch .I. – K., 2001. – S.15-23.
7. Kozakov V.A. Samostojatel'naja rabota studentov i ejo informacionno-metodicheskoe obespechenie: Ucheb. posobie. – K.: Vyshha shk., 1990. – 248s.
8. Korzhuev A.V. Poznavatel'nye zatrudnenija v uchenii shkol'nikov // Pedagogika. – 2000. - №1. – S.27-32.
9. Pedagogika: pedagogicheskie teorii, sistemy, tehnologii : uchebnik dlja stud. vyssh. i sred. ucheb. zavedenij / pod red. S. A. Smirnova. – 3-e izd., ispr. i dop. – M. : Pedagogika, 1999. – S. 512.
- 10.Senashenko V., Tkach G. Bolonskij process i kachestvo obrazovanija // VVSh. – 2003. - №8. – S.8-14.

Рецензент: к.психол.н. Мась Н.М., начальник відділу, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

к.пед.н. Грибок А.П., Грибок А.А.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье раскрывается роль мотивационных факторов в познавательной деятельности студентов вузов, а также их взаимосвязь с активизацией и развитием навыков самостоятельного обучения. В предложенном исследовании определяются психолого-педагогические условия самостоятельной познавательной деятельности студентов высших учебных заведений.

Понимание сущности и значения феномена самосовершенствования необходимо со стороны коллектива в ходе изучения цикла специальных дисциплин, поскольку это способствует лучшему содержательному наполнению учебного и воспитательного процессов. В статье обоснованы предпосылки, показатели и факторы улучшения процесса самостоятельной познавательной деятельности студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: мотивационные факторы, самостоятельная познавательная деятельность, познавательный интерес, среда, самостоятельная учебная деятельность, навыки.

Ph.D. Gribok A.P., Gribok A.A.

PSYCHO-PEDAGOGICAL CONDITION OF INDEPENDENT INFORMATIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATION

In the article the role of motivational factors in cognitive activities of university students as well as their relationship with the activation and development of skills of independent learning. The proposed study determined psycho-pedagogical conditions of self-learning of students in higher education.

Understanding the nature and importance of the phenomenon of self-improvement is required by the team during the study cycle of special subjects, as this promotes better content of training and educational processes. In the article the assumptions, parameters and process improvement factors independent learning of students in higher education.

Keywords: motivational factors independent cognitive activity, cognitive interest, the environment, independent learning activities, skills.